

Boek: Jos Kessels, Erik Boers, Pieter Mostert: Vrije Ruimte (Boom, Amsterdam, 2002)

Door: Marcella Blok

Gepubliceerd in: Rob van Es, Harrie Regtering, Oogst van de veranderkundige rede, Sioo 2005

Vrije Ruimte

De titel alleen al, wie wil dat niet? Ook de naam van Jos Kessels c.s. belooft wat. Een boek om te lezen, leek mij. Ik laat de lezer van dit stukje even over mijn schouder meelesen.

'Vrije Ruimte' is de vertaling van het Griekse 'scholè' dat de taalkundige voorloper is van ons begrip 'school'. Het boek handelt over het vermogen van de mens om op zoek te gaan naar waarheid, wijsheid en het 'goede leven'. Voor dat onderzoek is 'vrije ruimte' nodig. Dat wil zeggen de ruimte om los te komen van de waan van de dag en van de automatismen die geslopen zijn in ons handelen en denken. Onze dynamische westerse samenleving legt ons een tempo en levensstijl op die het moeilijk maken om 'ruimte te maken' voor die 'vrije ruimte' n.l. fysiek en mentaal beschikbaar zijn om je eigen overtuigingen, opvattingen en oordelen en die van anderen aan een diepgaand onderzoek te onderwerpen.

Het gaat dan om het ontwikkelen van persoonlijke kwaliteiten die van grote betekenis zijn in onze hedendaagse samenleving, zoals: je blijvend kunnen verwonderen; kunnen leven met twijfel; inzicht weten te toetsen aan levenservaringen (en omgekeerd). De schrijvers vinden ook, dat het - net als voor de oude Grieken - een plicht voor vrije burgers geacht mag worden om stil te staan bij grotere vraagstukken dan het werken- voor- de- kost. De publieke zaak was in Griekenland in de vijfde eeuw voor Christus een zaak van alle vrije burgers in een tijd dat men experimenteerde met nieuwe staatsvormen.

Dit is nog maar de inleiding van het boek en nu hebben ze me al te pakken. Heel vaak stel ik mij deze vragen: wat dragen mijn advieswerk en, mijn inspanningen in mijn privé leven nu eigenlijk bij aan de maatschappij, hoe kan ik het kleine beetje dat ik kan inbrengen en aandragen toch zinvol maken in een groter geheel? Tot nu toe zie ik mijn eigen handelen altijd als een zoeken tussen deze twee uitersten - een heel klein beetje praktische hulp tegenover de grote maatschappelijke problemen ; een zoeken waarin ik geen bestemming zoek door te kiezen, maar dat ik gebruik als een voortdurende reflectie op mijn handelen.

De schrijvers hebben al in een paar bladzijden duidelijk gemaakt, dat vrije ruimte niet betekent vrije tijd of vrij handelen naar je zin hebt. Het begrip vrije ruimte is verbonden aan oorspronkelijk denken, niet gericht op de dagelijkse besognes, maar gericht op het onderzoeken van waarden en principes die ons handelen drijven. Daartoe

hanteer je zorgvuldige, disciplinerende methoden. Zo bereik je (of wellicht beter: ben je op weg naar) meesterschap, dat in navolging van Socrates wordt beschouwd als "inzicht in wat juist handelen is". Meesterschap veronderstelt dat je je toelegt op vier deugden, die met elkaar gemeen hebben, dat je je impulsen dient te beheersen om in wijsheid en rechtvaardigheid te kunnen handelen.

Hier ga ik even twijfelen aan het boek. Niet aan de inhoud, want die ken ik al door mijn eigen klassieke opleiding. Maar mijn allergie komt boven, gevoed door het calvinisme in

mijn jeugd: moet ik nu van deze schrijvers perfect worden? De benauwdheid van het streven naar perfectie botst met mijn eerste enthousiasme voor Vrije Ruimte.

Er is gesproken over zorgvuldige methoden om oorspronkelijk te denken. Deze methoden zijn de drie vrije kunsten (het trivium) die in het oude Griekenland werden gecultiveerd en nog altijd zeer bruikbaar zijn: dialectica, retorica, grammatica. Deze drie methoden worden grondig uitgewerkt, zowel in filosofische zin, als in praktische zin (aan het eind van het boek zijn 50 bladzijden met werkmateriaal en praktijkwijzers).

Dialectica

Dialectica is de kunst van het voeren van dialogen, onderzoeksgesprekken. De Socratische methode wordt besproken, geïllustreerd en praktisch uitgewerkt. Een socratische dialoog is niet gericht op het bereiken van één oplossing voor één probleem, maar op het ontrafelen van onderliggende visies en impliciete beoordelingscriteria waardoor we het probleem in zijn volle (achterliggende) omvang kunnen zien. Dit maakt het mogelijk om de Redelijkheid (logos) te zoeken.

Socrates komt ruim aan het woord. Nu doet het boek mij gewoon terugkeren naar het plezier om deze griekse denker aan het werk te zien. Ik ben terug in mijn schooltijd, waarin ik met hetzelfde plezier de dialogen onder leiding van een leraar in de klas las.

Wat een bewondering had ik voor de onontkoombaarheid waarmee Socrates middels zijn dialogen zijn gesprekspartner tot de conclusie kreeg die hij als juist zag. Wat was het leuk dat al vertalend te ontfutselen aan de Griekse tekst.

Het plezier in leren is een leidraad gebleven in mijn werk. Ik ben altijd bezig gebleven met werken aan en in leren. Daarom probeer ik nu scholen te ondersteunen om bij hun leerlingen dat plezier door de didactiek creëren. De discussies over betekenisvol leren zijn voor mij vooral daarom van belang. Te vaak gaat het alleen over "aanleren van" en daardoor lijkt het plezier van "leren om het leren" uit beeld te raken.

Retorica

Retorica is de kunst van het vrijmoedig spreken. De schrijvers gaan uitgebreid in op het debat: de juiste vorm, de attitude van de sprekers, het opbouwen van een betoog en het overtuigen door geloofwaardig te zijn als persoon. Goed verankerd in de klassieke opvatting van retorica, is dit deel van het boek vooral een praktische handleiding voor het gebruik in organisaties.

Grammatica

Grammatica is de kunst van het schrijven, van het zodanig vastleggen van ideeën dat ze impact hebben.

Diverse vormen van geschreven teksten worden behandeld (o.m. redactioneel commentaar, essay) maar de steeds terugkerende gedachte is dat een goed stuk het "kleine verhaal" verbindt met "het grote verhaal" Het kleine verhaal is het incident, of de situatie die om een oplossing vraagt, het grote verhaal is het ruimere perspectief, dat de lezer in staat stelt om over het kleine verhaal conclusies te trekken.

Nu snijdt het boek een overbekend gegeven uit mijn werk als adviseur aan. Een rapport, een offerte, elk geschreven stuk is een interventie waarmee ik een bepaalde impact wil

hebben. Niet alleen wil ik informatie overdragen, geordend en in logisch verband met elkaar bijdragend aan de kennis van mijn lezer (opdrachtgever, klant), ik wil ook dat de lezer op basis van mijn rapport, offerte, notitie, op een bepaalde manier gaat handelen of denken. De schrijvers gaan er goed op in: niet als een serie tips en trucs, maar als een beschouwing over vormen van geschreven stukken en het effect ervan. Plezierig om bevestigd te worden in mijn eigen voorkeur: kleine gebeurtenissen gebruiken voor het verhelderen en verlevendigen van het grote verhaal dat je wilt vertellen.

Nadat het boek zo uitgebreid de drie vrije kunsten heeft behandeld, gaat het van de deze methodische onderwerpen naar de ethica, de kunst van het goede leven en het meesterschap dat daarvoor nodig is. Eerst gaat het over het meesterschap als persoonlijke discipline, die door scholing geleerd kan worden, daarna over meesterschap als publieke vaardigheid: de kunst van het leiding geven. Zo is de kunst om goed te leven zowel de kunst om dat als persoon zelf te doen, als om het goede leven voor anderen mogelijk te maken.

Vrije Ruimte: wat doet het met me? Allereerst is het mooi geschreven, het appelleert bovendien aan oude liefdes, kortom het lezen is voor mij een genoegen.

Vrijwel elk hoofdstuk daagt me uit na te denken: hoe doe ik dat eigenlijk? Wanneer beteugel ik mijn ongeduld om - in plaats van direct effect te sorteren - na te denken, gedisciplineerd afstand te nemen en het kleine verhaal met het grote verhaal te verbinden? Het lezen van het boek is op zichzelf al het creëren van vrije ruimte.

Maar nu de lastigste vragen: Kan ik de methoden die hier worden beschreven meenemen in mijn werk als adviseur? Mag dat als je er geen meester in bent, maar een liefhebber? Kun je er een beetje van meenemen of moet je je echt bekennen tot de weg naar meesterschap? De schrijvers willen dat je kiest voor het laatste, en dat is mij te zwaar. Ik laat me graag inspireren door de oude Grieken, ik neem ook graag de methoden tot oorspronkelijk denken mee in mijn werk of daarbuiten, maar ik ben niet meer bereid om de loden last van één juiste weg te aanvaarden.

Amsterdam, 25-5-2005